

Lada Badurina, *Od gramatike prema komunikaciji*, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2021.

Lada Badurina hrvatska je jezikoslovka i redovita profesorica u trajnom zvanju, zaposlena na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Njezini akademski korijeni leže u neofilološkoj tradiciji kroatistike, ponajviše u domeni hrvatske sintakse i tekstne analize, što će se pokazati i kroz ovu knjigu. Ipak, osnovna tendencija ovog djela – premošćivanje jaza između gramatike i jezične upotrebe – ukazuje na autoričin bogat opseg znanja u širem području općeg jezikoslovlja, kao i na priklanjanje svjetskim trendovima u suvremenoj lingvistici.

Čitava knjiga predstavlja zbir od dvadeset i dviju studija kojima se pozornost nastoji usmjeriti prije svega prema tekstu, suprasintaksi i jezičnoj upotrebi. Studije su raspoređene u tri cjeline: *Gramatika i komunikacija*, *Sintaksa složene rečenice i teksta* te *Nove studije o tekstu i diskursu*. Kao što i sama autorica ističe, neke od studija u knjizi nastale su u suautorstvima s Nikolinom Palašić i Ivom Pranjkovićem, sve su studije nastajale u posljednjih deset godina, no naknadno su dopunjene i povezane. U nastavku ćemo vidjeti kako je to izvedeno: koje su glavne prednosti i doprinosi ovog rada te gdje nalazimo poneke propuste na što ćemo ukazati u vidu konstruktivne kritike s ciljem otklanjanja potencijalnih nejasnoća u ovom i budućem radu.

Prvi se dio (*Gramatika i komunikacija*) sastoji od šest studija kojima se nastojati dokazati međuovisnost i povezanost gramatike (sintakse) i pragmatike (komunikacijskih funkcija jezika) s tzv. suprasintaksom kao svojevrsnim međukorakom. Iako autorica ovdje već postupno gradi vlastiti (suprasintaktički) pristup jezičnoj analizi – pomičući se od tradicionalno gramatičkog (formalnog) prema onome funkcionalne naravi – u ovoj se cjelini knjige još uvijek krećemo unutar tradicionalnih gramatičkih kategorija poput padeža, modalnosti i veznika. Ipak, vidljive su tendencije i začeci njihova povezivanja s relevantnim pragmalingvističkim teorijama poput teorije govornih činova. Iz šest studija koje sačinjavaju prvi dio ovog djela ističe se studija o gramatikalizaciji i pragmatikalizaciji čime autorica zadire u gotovo najaktualnije probleme suvremene pragmalingvistike. Badurina ovdje u prvi plan stavlja jezičnu dijakroniju, no na razini semantike i pragmatike, baveći se (naravno) razvojem različitih vrsta i funkcija riječi te kompleksnijih iskaza. Iako tema gramatikalizacije (Lehmann, 1995) nije ništa novo, moramo posebno istaknuti da autorica među prvima u hrvatskom jezikoslovlju problematizira proces tzv. pragmatikalizacije. Ipak, mora se napomenuti da je tim tekstom ta velika tema tek načeta te ukazati na činjenicu da je jedna od najrelevantnijih suvremenih autorica ovog područja ostala nespomenuta. Naime riječ je o Elizabeth Traugott i njezinoj čuvenoj teoriji semantičke promjene utemeljene na prizvanom zaključivanju, tj. engl. *Invited Inferencing Theory of Semantic Change (IITSC)* osmišljenom u suautorstvu s Robertom Dasherom (2001). Vjerujemo da će i taj model ipak biti predstavljen i

implementiran u nekim budućim, detaljnijim radovima o pragmatikalizaciji jer kao što je pokazala i sama autorica, brojni primjeri tog fenomena postoje i u hrvatskom jeziku i već predugo čekaju našu pažnju.

Počevši od problematike padeža, koje autorica promatra i kroz semantičko-pragmatičku perspektivu (ne isključivo sintaktičku), prelazeći potom preko glagola govorenja, modalnosti, veznika, pa sve do pragmatike pitanja, postaje jasnim da se Badurina odlučila za tzv. pristup odozdo prema gore (engl. *bottom-up*). Drugim riječima, autorica kreće od nižih prema višim, kompleksnijim razinama jezične analize, u skladu sa samim naslovom knjige (*Od gramatike prema komunikaciji*). Takva ju putanja neminovno zadržava u već postojećim okvirima tradicije kroz čije se kategorije, kao što vidimo, vrlo teško probiti. No rješenje se nazire već kada poslušamo čuvenog Jakobsona (na kojeg se i sama autorica često poziva), koji upućuje na činjenicu da je primarna funkcija jezika upravo komunikacijska funkcija. Samim time možda bi bilo korisno krenuti i drugim putem: od jezične upotrebe (pragmatike) prema sintaksi (odozgo prema dolje). Na taj bismo se način oslobodili unaprijed danih okvira tradicionalnih gramatika, čije bismo već klasične kategorije imali prilike ponovno uvesti u analizu, no nešto kasnije i na njima pripadajućoj razini. Vrlo dobar primjer takva modela ogleđa se u funkcionalnoj diskursnoj gramatici (*FDG*) autora Hengeveld i MacKenzie (2008). S druge strane, kasnije kroz knjigu (posebice u drugoj cjelini) postaje vidljivo da je ovakva struktura knjige i pristup temi odabran jer iznimno doprinosi izgradnji onoga što autorica naziva suprasintaksom. Međutim, još uvijek se teško oteti dojmu da sociopragmatika i diskursna analiza (ne tekstna analiza) gotovo do kraja knjige ostaju na margini. Tako se primjerice neke od velikih tema i imena pragmatike tek uzgred spominju (npr. Griceova teorija implikatura i problem deiktčnosti), dok su neka područja posve izostavljena (npr. područje naratologije), a mnogo bi doprinijela razjašnjenju pitanja koja se postavljaju u knjizi.

Kroz čitavo djelo provlači se i nekoliko terminoloških problema, tj. nailazimo na manjak jasnih definicija određenih koncepata, pristupa i razina analize na koje vjerujemo da je korisno upozoriti. Prvo pitanje koje se ovdje nameće jest gdje povući granicu između suprasintaktičke i tekstne analize? Drugo, koja je razlika između teksta i diskursa (jesu li to bliskoznačnice ili posve različiti koncepti)? Naposljetku, što razgraničuje semantiku od pragmatike, a što gramatiku od pragmatike? Pritom, naravno, mislimo na stavove same autorice, jer na sva od navedenih pitanja postoje raznorodni odgovori, ovisno o teorijskom zaleđu (tradiciji), kao i metodama i ciljevima istraživanja svakog pojedinog autora. Upravo iz tog razloga smatramo da bi autoričini odgovori na postavljena pitanja doprinijeli objasnidbenoj moći i zaokruženosti ovog rada.

S drugom cjelinom knjige, indikativnog naslova *Sintaksa složene rečenice i teksta*, Badurina prelazi na tri funkcionalne gramatičke teorije koje smatra dobrom alternativom tradicionalnim formalno-gramatičkim pristupima. Za te funkcionalne pristupe autorica smatra da imaju kapacitet za nadrečeničnu i uporabnu analizu, a riječ je o aktualnoj rečeničnoj sintaksi Pražana, tekstnoj lingvistici po uzoru na Beaugrandea i Dresslera (2010) te sistemskoj funkcionalnoj gramatici (engl. *Systemic*

Functional Grammar, SFG) M. A. K. Hallidayja. Autorica pomoću alata spomenutih teorija nastoji povezati složenu rečenicu i tekst, te prije svega ukazati na manjkavosti tradicionalnih gramatičkih pristupa pri analizi ostvarenog jezika, tj. komunikacije. Ipak, moramo priznati da bismo u nekim budućim radovima voljeli vidjeti autoričin funkcionalni model i njegovu primjenu pri analizi komunikacije, model koji će ispraviti neke od propusta gore navedenih pristupa i pružiti svježju perspektivu.

Za ovu je cjelinu također zanimljivo da (bez obzira na naslov) i dalje pretežito ostajemo u okvirima rečenice. Tekst se i dalje shvaća tek kao nadskup ili zbir rečenica (po uzoru na Pražane) i u fokusu ostaju međurečenični odnosi. S druge strane autorica ukazuje na Hallidayjevo viđenje teksta kao autonomne jedinice koja se ne može objasniti sintaktičkim pravilima, dok istovremeno neke od njegovih odlika teksta primjenjuje pri analizi hipotakse i paratakse. Prema riječima Hallidayja (2021: 94, fusnota 138):

»..tekst ne bi trebalo definirati kao nešto veće od rečenice – takvo je njegovo određenje prilično nekorisno; pojam teksta valja odrediti s obzirom na razinu na kojoj je apstrahiran, a ne s obzirom na veličinu; tekst je za semantiku ono što je rečenica za gramatiku... kao što se rečenica ne može definirati kao nešto veliko na fonološkoj razini, tako se ni tekst ne može odrediti na leksikogramatičkoj razini jer na njoj on nije ni zamišljen.«

Drugim riječima, ovdje u konflikt dolaze dvije sasvim suprotne ideje o tome što tekst jest i teško je razlučiti uz čije viđenje autorica pristaje. Samim time ostaje dojam da se, iako se teži ka Hallidayjevim tvrdnjama o posebnosti teksta i njegovim stavovima o neprimjenjivosti sintaktičke analize na tekstnu razinu, i dalje uvažava i primjenjuje pražansko viđenje teksta kao zbira rečenica. To je donekle ublaženo uvođenjem kriterija tekstualnosti u čitavu priču, kao analitičkih alata koje donosi tekstna lingvistika, ipak brojna komunikacijska obilježja ovdje ostaju neobrađeni jer sintaktički pristup i dalje dominira, dok su diskursne prakse zanemarene. Ovdje bismo također upozorili buduće čitatelje da se pripreme na česta ponavljanja opisa triju spomenutih funkcionalnih pristupa analizi teksta koje autorica odabire. Tako će se u barem tri navrata ponoviti gotovo identičan opis aktualne rečenične sintakse, tekstne lingvistike i SFG-a, na čijem se mjestu mogao primjerice razraditi Badurinin autorski pristup problemu ili se mogao pružiti još pokoji suvremeniji primjer funkcionalnih pristupa tekstnoj ili pak diskursnoj analizi. Naravno, jasno je da je takvo ponavljanje posljedica kompiliranja zasebnih studija u jedinstvenu knjigu, ipak vjerujemo da se tako nešto trebalo izbjeći.

Ono što je hvalevrijedno, a vezano je za ovu cjelinu knjige, zasigurno je isticanje lokalnih doprinosa analizi rečenice iz funkcionalne perspektive. Josip Silić pritome dakako prednjači, no kao sintaktičar on u osnovi ne ide mnogo dalje od rečenice i njezinih načina povezivanja s drugim rečenicama (npr. problemi hipotakse i paratakse). Samim time možemo zaključiti da tek u trećoj cjelini knjige ulazimo u domenu teksta.

Iako je posljednja cjelina knjige naslovljena *Nove studije o tekstu i diskursu*, sam se diskurs kao i diskursna analiza vrlo rijetko spominju (iznimka je fusnota 350 na stranici 224). U prvoj se studiji autorica ponovno vraća na opise aktualne rečenične

perspektive, SFG-a i tekstne lingvistike, što već postaje zalihosnim. Ipak, da se odmaknemo od kritike, nakon utvrđenog gradiva, autorica prelazi na dva podnaslova posve nove tematike koja posvećuje fusnoti. Ove su studije zanimljive iz nekoliko razloga: zato jer su gotovo autoanalitičke, autoreferencijalne i metakomunikacijske. Naime, kroz čitavu knjigu Badurina upotrebljava obilje vrlo opsežnih fusnota (ponekad su same fusnote opsežnije od tijela teksta), no kroz ova poglavlja na odličan način to opravdava ističući objasnidbenu moć fusnote, posebice u akademskom diskursu društvenih i humanističkih znanosti. S druge strane (iz perspektive čitatelja) preveliko posezanje za fusnotama (ili endnotama) često može narušiti tekstnu koheziju i koherenciju, time i razumljivost teksta, ali i postati uočljivim stilskim obilježjem određenog autora.

Sljedećim poglavljem *O semantici i pragmatički diskursnih oznaka* autorica težište pomiče na kognitivno–pragmatičke pristupe (Sperber i Wilson, Blakemore, Yus) unutar šire domene pragmalingvistike. Ovdje se i dalje borimo s jasnom distinkcijom između semantike i pragmatike čije bi razgraničenje uvelike pomoglo (o tome izvrsno promišlja Geoffrey Leech u svome djelu *Principles of Pragmatics*, 1985) kao i s razradom problema pragmatikalizacije, tj. dijakronijskog razvoja kategorije diskursnih oznaka čemu bi iznimno pridonio rad već spomenute Elizabeth Traugott.

Nakon studije o diskursnim oznakama, autorica prelazi na problematiku dijaloga pri čemu se na neki način odmiče od teksta i kreće prema diskursu iako to nigdje nije eksplicirano. Badurina se u ovoj studiji više bavi povijesnim pregledom teorijskih (i književnih) pristupa problematici dijaloga, dok metode analize poput konverzacijske analize (engl. *Conversation Analysis*, CA) ostavlja po strani. S druge strane, u skladu sa trendom ove knjige, autorica naglasak ponovo prebacuje na sintaksu (u ovom slučaju na sintaktička obilježja) dijaloga. Nadalje, Badurina nastoji pružiti tipologiju dijaloga zasnovanu na pragmatičkim kriterijima/odnosima sudionika komunikacijskog događaja (str. 227), što se čini korisnim i prikladnim, no otvara se pitanje je li takva tipologija dovršena (posebice zbog novih komunikacijskih tehnologija). Naposljetku, u ovome tekstu zaista su odlične usporedbe monologa i dijaloga, pri čemu su hvale vrijedna promišljanja Badurine koja nam pažnju svraća na jednog od klasika filozofije jezika i ruskog teoretičara književnosti – Mihaila Bahtina. Genijalnost takvog autora oslikana je u njegovu sljedećem kratkom citatu na temu dijaloga (str. 230):

»... misao je po svojoj naravi dijalogična, a monolog je samo konvencionalizirana forma njezina iskazivanja.«

Jednako tako, interesantno je uvođenje razlike između dijaloga i diskusije koja često biva zanemarenom u svakodnevnom životu i koja autorici u ovom slučaju služi kao uvertira u sljedeće dvije studije o polemici i argumentaciji.

Na samu polemiku autorica gleda kao na specifičan diskursni tip (što ponekad naziva i žanrom) kojeg odlikuju tri bitna obilježja – polemika predstavlja oblik javnog jezika, odlikuje ju monologičnost (iako pretpostavlja postojanje supolemičara i publike), kao i nepomirljivost zauzetih pozicija sukobljenih strana. Za primjer vrsnog

polemičara čiju će argumentaciju analizirati, Badurina uzima Ivu Pranjkovića i njegove polemičke tekstove. Pri spomenutoj analizi, autorica ističe da izneseni argumenti često izmiču logičkim alatima predviđenim za njihovu analizu, te naglašava da se pri analizi polemike bolje osloniti na intenciju polemičara spram publike. Podvrgnuvši pak vlastite primjere klasičnoj retoričkoj analizi, autorica zaključuje da je polemika više retorička, a manje argumentacijska i logička vještina. Govoreći o suvremenim modelima argumentacije, Badurina ističe model britanskog filozofa Stephena Toulmina (*The Uses of Argument*, 1958). Pri tome navodi da se Toulminovo djelo smatra prijelazom iz formalne u neformalnu logiku argumentiranja. Ipak, spomenutoj knjizi bismo svakako pridodali kapitalno djelo Chaima Perelmana i Lucie Olbrechts-Tytece naslova *The New Rhetoric: a treatise on argumentation* izdano na francuskom iste godine kada i Toulminovo djelo (iako prevedeno na engleski 11 godina kasnije), koje bi pri analizi polemike možda bilo i korisnije od Toulminove sheme argumenta. Konačno, ovdje bismo se u potpunosti složili s autoricom da kvalitetnih polemika i polemičara danas uvelike nedostaje, kako u akademskom diskursu, tako i šire.

Kao šećer za kraj, autorica nam donosi još dvije velike (no često marginalizirane) teme obrađene u četiri studije – psovku i viceve. Govoreći o psovci, Badurina već u samom uvodu ističe da će na psovku gledati kao na poseban tip govornog čina (str. 267) s ciljem da utvrdi funkciju takvih izraza u komunikaciji. Ovdje se također ističe manjak radova na ovu temu u sklopu hrvatskog jezikoslovlja, no unatoč tome Badurina pronalazi dva vrijedna autora koja su za sada najviše doprinijela problematici psovke. Riječ je o djelu *Bludna psovka* franjevca Ignacija Gavrana (1962) i *Fenomenologiji psovke* Josipa Užarevića (1999). Iz spomenutih radova autorica izvlači definiciju i funkcije psovke, te sa njome uspoređuje slične govorne oblike poput kletve, grdnje, prijekora, vulgarizama i eufemizama. Gledajući na psovku iz pragmatolingvističke perspektive, Badurina ju ubraja u govorne činove, točnije u podskupinu ekspresiva, no ističe da se psovka često može javiti i u funkciji poštapalice nakon prolaska kroz proces pragmatikalizacije. Raspravljajući o eufemiziranim psovka, autorica se dotiče i koncepta lica/obraza što povezuje s teorijom uljudnosti autora Levinson i Brown. Ovdje je nažalost izostavljen čuveni sociolog Erving Goffman koji je prvi govorio o komunikacijskim strategijama kojima pribjegavaju ljudi u interakciji (engl. *face-work*) s ciljem očuvanja obraza (1959). Također, izostao je i još jedan relevantan lingvistički doprinos problemu uljudnosti – princip uljudnosti Geoffreya Leecha izgrađen po uzoru na Griceov princip kooperativnosti – koji bi mnogo doprinio analizi i interpretaciji psovke iz sociopragmatičke perspektive.

Prelazeći na problematiku vica, autorica ističe da je i ovdje očit manjak domaćih doprinosa temi (kao u slučaju psovke). Ipak, ponovo se ističe autor iz prethodnih podnaslova – Josip Užarević – koji nam pruža jedan od rijetkih uvida u hrvatski vic i vic općenito, što donosi u svojoj raspravi *Poetika vica* (2012). Spomenuta rasprava u sebi sadrži i povijest hrvatske *vicologije*, kako ju naziva Badurina (str. 289). Pri samoj analizi vica autorica ističe da je on primarno usmeni oblik, tj. da je vic tijesno vezan uz komunikacijski događaj. Također, naglašava se da je pričanje viceva prije

svega društveno – često dolazi u binarnom obliku, služi za socijalizaciju pojedinaca, izgradnju identiteta i održavanje socijalnih odnosa. Iz lingvističke perspektive, autorica vicu pristupa s tekstne razine i određuje ga kao tekstnu vrstu proučavajući njegovu strukturu. Zanimljivo je da autorica pri tome (zapravo) opisuje dubinske narativne strukture, čak bismo mogli reći i minimalni narativ kojeg je u (socio)lingvističku teoriju uveo William Labov. U ovoj se knjizi njegov lik i djelo ne spominju, kao ni čitavo područje naratologije, već se ostaje u domeni tekstne lingvistike (npr. ističe se kriterij intertekstualnosti) i klasične književne analize. Velik plus su ovdje dakako brojni primjeri koje Badurina pruža, ali i isticanje jednog od glavnih obilježja vica – nepodudarnosti/nekongruencije između očekivanog i dobivenog zaključka/poante vica (str. 297). Nadalje, autorica problematizira značaj i ulogu stereotipnih likova kao glavnih protagonista viceva, govoreći da je tomu tako zbog najvažnije sastavnice vica – poante – koja se ostvaruje (prethodno spomenutim) neočekivanim obratom, tj. odstupanjem od stereotipa. Za sam kraj ukratko se spominju jezične igre, tj. jezični humor (engl. *puns*) koje eksploatiraju ludičku funkciju jezika, koja je pak (prema Badurini) bliska onoj poetskoj (u Jakobsonovu smislu).

Nakon iščitavanja knjige možemo zaključiti da nam Badurina donosi osvježene u domaća akademska strujanja opće lingvistike i kroatistike. Postupno i oprezno pomičući fokus s forme na funkciju, s apstrakcije na realizaciju, s jezične sposobnosti na jezičnu izvedbu, autorica se približava svjetskim trendovima u jezikoslovlju za kojima se već predugo kaska. Takvi ju koraci vode od gramatike prema komunikaciji, no iako avangardni, oni još uvijek nisu preradikalni. Štoviše, ostavljeno je mnogo prostora za detaljniju razradu problematike, kao i za dijalog (ili možda polemiku) između tradicionalnih i suvremenih pristupa jezičnim temama. Jer ukoliko želimo sačuvati jezikoslovnu struku i njezin predmet, nikako ne smijemo previdjeti činjenicu da komunikacija postaje središte i polazište za izgradnju i razumijevanje suvremenog svijeta.

Jana Jurčević

Literatura

- Goffman, Erving (1959). *Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books: Doubleday & Company.
- Hengeveld, Kees and J. Lachlan MacKenzie (2008). *Functional Discourse Grammar: A Typologically-Based Theory of Language Structure*. Oxford Scholarship Online.
- Labov, William (2001). »The transformation of experience in narrative«. U: Adam Jaworski and Nikolas Coupland (eds.), *The Discourse Reader*. London; New York: Routledge.
- Leech, Geoffrey (1985). *Principles of Pragmatics*. London; New York: Longman.
- Lehmann, Christian (1995). *Thoughts on Grammaticalization*. München: LINCOM, Europa.
- Traugott, Elisabeth Closs i Richard B. Dasher (2001). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Perelman, Chaim and Lucie Olbrechts-Tyteca (1969). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.